

CASTILLO GÓMEZ, Antonio i AMELANG, James S. (dirs.)
 SERRANO SÁNCHEZ, Carmen (ed.) (2010)
Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna
 Gijón: Ediciones Trea, 543 p.

La tasca de ressenyar una obra col·lectiva sempre és difícil, i més quan es tracta d'un llibre de dimensions considerables com és *Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna*, i en el qual han col·laborat investigadors de reconeguda autoritat en el camp de la història de la cultura escrita. Una simple revisió de la coberta del present volum, on es resumeix el currículum dels seus directors, Antonio Castillo Gómez i James S. Amelang, corrobora aquest fet. L'origen de l'obra que ara ens ocupa es troba al IX Congreso Internacional de Historia de la Cultura Escrita: La ciudad de las palabras. Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna, celebrat a la Universitat d'Alcalá del 28 al 30 d'abril de 2008. Molts dels ponents d'aquelles jornades, organitzades pel Seminario Interdisciplinar de Estudios sobre Cultura Escrita (SIECE), el Grupo de Investigación Lectura, Escritura y Alfabetización (LEA), ambdós amb seu a la Universitat d'Alcalá, i el Seminario de Historia Cultural de la Universitat Autónoma de Madrid, són autors dels diversos articles que componen aquest llibre. Un llibre que té com a objectiu el mateix que va originar les jornades i que és reunir —tal com expressen els seus directors a la presentació— les «*investigaciones en torno a las presencias y los papeles jugados por la palabra hablada y escrita en la configuración de espacios y formas de opinión e información públicas en las urbes europeas e hispanoamericanas de la alta Edad Moderna, sin que faltaran tampoco algunas incursiones en el siglo XVIII*».

Les diverses aportacions al voltant d'aquesta qüestió que recull *Opinión pública y espacio urbano en la Edad Moderna* es distribueixen en tres grans blocs. El primer, titulat «Fiesta y teatro», és, amb vuit

articles, el més breu. Paul Yachnin l'inaugura amb una reflexió sobre l'espai escènic com a lloc de producció i difusió dels textos i les pràctiques teatrals dels segles moderns, i l'aparició d'un nou públic de teatre, partint de l'obra de William Shakespeare. Margaret R. Greer compara la visió del treball brut —violència dirigida contra civils innocents a qualsevol conflicte— a l'obra de Pedro Calderón de la Barca i Félix Lope de Vega. Francisco Javier Castro Isabeta estableix els vincles existents entre els corral de comèdies i els «*mentideros*», espais de difusió de notícies polítiques i rumors cortesans, i el naixement d'una opinió pública popular al seu redós. El teatre va despertar la capacitat crítica d'un públic que també va omplir les graderies dels «*mentideros*». Francisco J. Cornejo complementa aquesta revisió del teatre espanyol del Segle d'Or dedicant el seu article a descriure una modalitat d'espectacle de titelles coneguda com a «*máquina real*». Vanesa Fortuño Gómez s'interessa novament per l'obra de Calderón i més concretament pel contingut històric que es pot extreure de les lloances palatines compostes pel poeta. Segons l'autora, aquestes peces complien una funció política més ideològica que propagandística. L'article de José Jaime García Bernal gira al voltant de les característiques, contingut, valor simbòlic i rituals d'exposició associats al cartell anunciador de festes barroques a través dels poquíssims exemples que s'han conservat i de la informació continguda a les relacions de solemnitats. Una crònica manuscrita titulada *Notizia di quanto è occorso in Napoli dall'anno 1648 fino al tutto 1669* permet a Ida Mauro analitzar l'esdevenir de la festa de Sant Joan i el signe de la relació entre el virrei i els diferents estaments de la societat napolitana

que es desprèn del text. La concessió d'una pregària pròpia de santa Tecla a la ciutat de Tarragona al tombant del segle XVII va ésser motiu de la celebració d'unes festes en honor de la patrona tarragonina que van quedar plasmades al llibre *Fiestas de Santa Tecla 1692*, descrit amb detall per Josep Maria Sabaté i Bosch al darrer article d'aquest primer bloc.

Sota el títol «Información y comercio de noticias» apareixen els deu articles que conformen el segon bloc d'aquesta obra. La producció i la difusió d'avisos polítics manuscrits i altres escrits de característiques similars acapara l'atenció de l'article de Mario Infelise, el primer del conjunt. L'autor afirma que la discrepància entre les diferents narracions d'un mateix esdeveniment que recollien aquells escrits és a la base del debat polític públic. De la presència incipient d'allò que avui entenem com a esfera pública també en parla Massimo Rospocher, prenent com a font de la seva anàlisi els textos poètics de contingut polític que aparegueren a l'època de les guerres d'Itàlia. La circulació de poesia política en forma de plec solts, opuscles, pamflets o simplement recitada pels trobadors donà peu, segons aquest investigador, al naixement d'una esfera pública de debat polític dinàmica, conjuntural i multiforme. Confiteries, salons, el pati del palau de la Cort de Carles II, les cases d'apotecaris dels voltants del carrer Atocha, i les mateixes alcoves dels malalts van esdevenir, en el cas de Madrid entre 1665 i 1745, espais de discussió i modernització del coneixement científic. Sobre aquesta i d'altres qüestions, inclosa una succinta descripció del funcionament d'un gabinet naturalista barceloní, versa l'article de José Pardo Tomás. Raffaele Moro reconstrueix la història de la conversió del jugador i fals sacerdot Martín de Villavicencio Salazar, àlies Garatuza, el prototip de pícar hispanoamericà a través dels textos, històrics i literaris, que en conservaren la memòria. André Belo reprèn el tema de la divulgació de la informació en parlar del desenvolupament

de la premsa periòdica a Portugal i més concretament de la *Gazeta de Lisboa* (1715). Les notícies de caràcter polític arribaven als sectors més populars de la societat lisboeta —per mitjà de periòdics i altres textos manuscrits— subtilment retocades en funció de les filies dels redactors d'aquestes, contribuint així a crear un estat d'opinió i/o d'adhesió partidista. Anel Hernández Sotelo recupera la perspectiva literària i hispanoamericana al seu estudi sobre la creació, circulació i recepció d'un sermó jocós conegut com a *Sicut unguentum* entre els segles XVII i XVIII. Mauricio Sánchez Menchero s'ocupa de la producció, difusió i consum d'escrits vinculats a l'astrologia judiciària o predictiva (almanacs, efemèrides, calendaris, diaris de successos, llunaris, pronòstics, etc.) a l'alta edat moderna, i Juan Gomis Coloma, de l'anomenada literatura de cordill. L'examen de les diverses ordenances que regiren la confraria de cecs de València permet a l'autor resseguir la història de la difusió —oral i manuscrita— dels plecs de cordill. La visita de fra Tomás Gómez al monestir cistercenc de Valldigna (València) va enfrontar el citat eclesiàstic i les institucions que li donaven suport amb els monjos valencians. Disputa que es va traduir en una guerra de papers (manifests i memorials) que són acuradament ressenyats per Fernando Andrés Robres i Rafael Benítez Sánchez-Blanco. Figura imprescindible de la vida urbana i transmissor de missatges tant particulars com institucionals, el pregoner i les seves funcions són l'objecte d'estudi del darrer article d'aquest bloc, obra de Clara Bejarano Pellicer.

El tercer bloc, titulat «Pasquines y opinión pública», recull nou articles al voltant d'aquesta temàtica. Ottavia Niccoli traça una panoràmica dels formats i suports que adoptaren les escriptures exposades als carrers, places i edificis públics i privats italians del segle XVI —edictes, proclames, cartells, libels difamatoris, pasquins, grafits, inscripcions, etc.— i com aquests escrits van contribuir a generar una «opi-

nió comuna» entre els ciutadans. Filippo de Vivo completa aquesta panoràmica per mitjà d'un cas concret, el de la circulació del conegut com a *Parenostre dels espanyols*, un poema de propaganda antiespanyola, a la Venècia de tombant del cinc-cents. L'autor demostra, arran d'aquest cas, com la discussió política es produïa tant a l'àmbit de l'autoritat com al de les elits ben informades i al del poble. L'ús del pasquí i del libel com a element de protesta davant la ingerència de la metròpoli, exterioritzada a les diverses visites als tribunals hispanoamericans executades al llarg de l'alta edat moderna, és objecte d'anàlisi a l'article de Natalia Silva Prada. Les tensions sociopolítiques que provocaven aquestes visites van donar lloc a la creació i difusió d'escrits de caràcter satíric i a la configuració d'una «opinió pública» si més no conjuntural. Javier Ruiz Astiz examina la finalitat —propagandística o injuriosa— i el paper que van tenir pasquins i libels en la promoció d'aldarulls a la Navarra moderna a través dels exemples que proporcionen els processos judicials navarresos. Els escrits difamatoris aspiraven a persuadir el major nombre de receptors possible i per aquesta raó són caracteritzats per l'autor com a modeladors de l'opinió pública. A la qüestió dels pasquins navarresos torna a fer referència Fernando Chavarría Múgica. Aquesta vegada per postular que l'argument principal de molts pasquins, libels i avisos que es van difondre al Regne de Navarra al segle XVI estava relacionat amb la denúncia de deslleialtat envers la monarquia hispànica. Tant si aquests atacs procedien de la bandositat contrària a la que aleshores ostentava el poder com dels senyors de Bearn, el seu objectiu era el mateix: generar polèmica i inestabilitat a l'interior del Regne. L'autor atribueix a aquestes estratègiques campanyes de desinformació la tradicional desafecció envers la corona que s'atribueix als navarresos i no únicament a un conflicte identitari. Elise Monjarret i Alicia Marchant Rivera enriqueixen l'anàlisi històrica

de les escriptures difamants revisant, des d'una perspectiva literària, el *Discurso de las privanzas* de Francisco de Quevedo i *El Guzmán de Alfarache* de Mateo Alemán, respectivament. La primera defensa la tesi que la citada obra de Quevedo és un pamflet disfressat d'assaig cognitiu contra el duc de Lerma d'una qualitat literària superior a la que tradicionalment se li ha reconegut. Marchant rastreja la presència de mostres d'oralitat i escriptura a les diverses ciutats que apareixen a *El Guzmán de Alfarache*. Finalment, Héloïse Hermant tracta de la pressió que van exercir els papers (libels, sermons i relacions de successos) sobre el poder establert i de la seva capacitat de mobilització de la dissidència a l'episodi històric de la destitució i empressonament del privat Fernando de Valenzuela (darrer terç del segle XVII). María Amparo López Arandia fa una anàlisi similar en el cas de la deposició de fra Pedro Matilla, confessor de Carles II. Segons l'autora, la propaganda i els corrents d'opinió impulsats per la circulació de pamflets i libels injuriosos constitueixen un dels factors explicatius de la caiguda del frare dominic.

El creixement dels estudis sobre l'origen i el desenvolupament d'allò que podríem anomenar «esferes públiques» aplicat a l'Europa dels segles XVI a XVIII i que parteix de la ja clàssica concepció del terme concebuda per Jürgen Habermas a *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1962) ha estat notable en quantitat i qualitat durant els darrers anys. La noció d'esfera pública habermasiana és present als estudis modernistes com a concepte extrapolable, en la seva «versió moderna» —embrionària o conjuntural— o, ans al contrari, com a idea inexistent i inaplicable al període citat. En aquesta bibliografia s'hi suma ara *Opinió pública y espacio urbano en la Edad Moderna* posant especial èmfasi al món hispà. Obra que no és un assaig sobre l'existència o la pertinença de parlar d'esfera pública a l'època moderna però on gran part dels articulistes donen la seva

particular visió del terme. Com evidència el seu títol, l'altra gran temàtica que aborden els diversos treballs recollits en aquest llibre és l'escriptura exposada i/o divulgada oralment a l'entorn urbà. I també en aquest cas són recents i no moltes les aportacions que fan referència al període modern. Per aquest motiu, i molt especial-

ment en el cas dels lectors interessats per la història de la cultura escrita, la seva lectura és altament recomanable.

Silvia Amor López

Universitat Autònoma de Barcelona

MIRALLES, Eulàlia (2010)

Sobre Jeroni Pujades

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 214 p.

Com és ben sabut Jeroni Pujades fou una personalitat polifacètica i destacada del Barroc català: historiador, jurista, dietarista i poeta ocasional. Malgrat tan nombrosos interessos, indubtablement fou la història el tema que el va apassionar tota la vida.

La seva *Corònica universal del Principado de Catalunya* és una obra de fonamental importància dintre de la historiografia catalana. Aquesta, però, presenta unes quantes dificultats. D'aquesta obra tenim diferents manuscrits, tant en català com en castellà: Pujades ordenà els tres volums de dades que tenia recollides sobre el Principat en el que coneixem com *Flosculi*. Amb ell, escrigué el *Calamicleon, ço és, història de les glòries i calamitats de nostra Catalunya*, manuscrit que serà després publicat el 1609 com el primer volum de la *Corònica Universal del Principat de Catalunya*, que es limitava a arribar a l'any 714.

Amb el temps, Pujades decidí continuar la seva obra en llengua castellana. D'aquesta manera traduí i amplià el material que ja havia publicat i que esdevingué la primera part del manuscrit de la nova versió, que comprèn també una segona part acabada i una tercera pendent d'una darrera revisió. Els manuscrits en castellà, després de diverses peripècies i de passar per diverses mans, entre el 1829 i el 1832, van ser publicats com a *Corònica universal del Principado de Catalunya* gràcies a l'esforç de Felix Torres Amat, Albert Pujol

i Pròsper de Bofarull. Aquesta és la versió que coneixem en l'actualitat.

Per esclarir aquest laberint, l'autora de *Sobre Jeroni Pujades*, Eulàlia Miralles, resulta particularment qualificada vista la seva extensa dedicació a l'estudi de la literatura històrica en l'edat moderna que li permet d'afrontar Pujades i la seva obra no només des del punt de vista històric, sinó també del filològic. A més de diversos articles sobre el mateix Pujades, que testimonien un interès pel tema des de fa alguns anys, cal recordar també la seva participació en diversos volums del *Repertori de manuscrits* dirigit per Eulàlia Duran i l'edició crítica de la *Història general de Catalunya*, d'Antoni Viladamor publicada el 2007.

Aquest llibre que es ressenya aquí reuneix quatre dels seus estudis ja publicats que focalitzen l'atenció en l'activitat com a historiador, escriptor de cartes i la llengua de Jeroni Pujades.

En el primer estudi, «La *Corònica Universal del Principat de Catalunya* de Jeroni Pujades, una obra interpolada?» (aparegut per primer cop a *Llengua&Literatura*, núm. 13, 2002), s'aporten dues contribucions molt importants: la reconstrucció de les etapes de la transmissió dels manuscrits en castellà i la identificació de la intervenció d'un segon autor en l'escriptura de la *Corònica*.

Els manuscrits en castellà, després de la mort de l'autor el 1635, foren protago-